

П. М. Леоненко

доктор економічних наук, професор, заслужений працівник освіти України, віце-президент ДННУ "Академія фінансового управління", Київ, Україна

В. М. Федосов

доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри фінансів ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана", Київ, Україна, fed_vmt@ukr.net

П. І. Юхименко

доктор економічних наук, професор, ректор Білоцерківського інституту економіки і управління ВНЗ "Університет "Україна", Біла Церква, Україна, bc-iii@mail.ru

**ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ НАУКИ:
МЕТОДОЛОГІЯ ПРОБЛЕМИ**

Анотація. Стаття є своєрідним вступом до серії публікацій, об'єднаних однією ідеологією та ідеєю розкриття генези, еволюції та становлення фінансової науки, загального й національно-особливого в її розвитку. Зроблено спробу відтворити єдину, цілісну панораму фінансової науки від її зародження до сьогодення. Пропонована (перша) стаття присвячена окресленню методологічної проблематики та періодизації цієї науки. З урахуванням новітніх вітчизняних і зарубіжних досліджень проаналізовано підходи до такої періодизації. Виявлено класифікаційну й наукову обмеженість поділу їх розвитку на два етапи (класичної та неокласичної теорій), доведено, що за такого підходу відкривається можливість однобічного зосередження зусиль науковців на розробленні фінансових концепцій неокласичного мейнстріму та їх застосуванні як теоретичної основи фінансової політики держави. Визначено й обґрунтовано критерії нової періодизації становлення, еволюції фінансової думки, відповідно до яких виокремлено п'ять етапів її історичного розвитку. В основу запропонованої періодизації покладено загальні та особливі критерії (ступінь розвитку держави, товарно-грошових і фінансових відносин тощо; розрізнення понять "фінансова думка", "фінансова концепція" та "фінансовий аналіз"; теоретичні концепції класичних періодів і ситуацій Й. А. Шумпетера, наукових революцій та парадигм Т. Куна, конкуруючих науково-дослідних програм І. Лакатоша; зміни в розумінні ключових категорій). Показано, що ці етапи характеризувалися певним співвідношенням напрямів економічної й фінансової наук, формуванням парадигмального базису для проведення наукових досліджень і розроблення практичних рекомендацій, послідовними змінами наукових парадигм (науково-дослідних програм), конкурентною боротьбою та "синтезними" тенденціями. Досліджено визначальні критерії й особливості концепцій у сфері фінансів провідних представників економічної та фінансової думки на кожному етапі наукового розвитку.

Ключові слова: фінансова думка, фінансова концепція, фінансовий аналіз, наукові напрями, парадигмальні зміни.

Табл. 1. Літ. 23.

Petro Leonenko

Dr. Sc. (Economics), Professor, Honored Worker of Education of Ukraine, SESE "The Academy of Financial Management", Kyiv, Ukraine

Viktor Fedosov

Dr. Sc. (Economics), Professor, Emeritus of Science and Technology of Ukraine, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine, fed_vm@ukr.net

Petro Jukhimenko

Dr. Sc. (Economics), Professor, Bila Tserkva Institute of Economics and Management of the University "Ukraine", Bila Tserkva, Ukraine, bc-uu@mail.ru

MILESTONES OF FINANCIAL SCIENCE DEVELOPMENT: PROBLEM METHODOLOGY

Abstract. The article is a kind of introduction to a series of publications united by one ideology and the idea of revealing the genesis, evolution and formation of financial science, general and national specifics in its development. The authors make an attempt to recreate in general form a single integrated panorama of financial science from its beginnings to the present. The article in focus is devoted to general methodological problems of periodization of financial science. The authors analyze the latest national and international research approaches to such periodization. The classification and scientific limitations of the division of their development into two stages (classical and neoclassical theories) are revealed. It is proved that this approach offers the possibility of one-sided concentration of research effort on the development of financial concepts of the neoclassical mainstream and their application as a theoretical basis for the financial policy of the state. The authors determine and substantiate criteria for a new periodization of formation, development and evolution of financial idea, according to which five stages of its historical development are identified. The proposed periodization is based on general criteria (the stage of the state's development, commodity-monetary and financial relations, etc.) and specific criteria (the distinction between the concepts of "financial idea", "financial theory", "financial analysis", theoretical concepts of J. A. Schumpeter's classical periods and classical situations, T. Kuhn's scientific revolutions and scientific paradigms, I. Lakatos' competing research programs, changes in the understanding of key categories). It is shown that these stages are characterized by a certain correlation of the directions of economic and financial sciences, the formation of paradigmatic basis for research and development of practical recommendations, successive changes in scientific paradigms (research programs), competitiveness and "synthesis" tendencies.

Keywords: financial idea, financial concept, financial analysis, scientific directions, paradigmatic changes.

JEL classification: E60, H00.

П. М. Леоненко

доктор экономических наук, профессор, заслуженный работник образования Украины, вице-президент ГУНУ "Академия финансового управления", Киев, Украина

В. М. Федосов

доктор экономических наук, профессор, заслуженный деятель науки и техники Украины, заведующий кафедрой финансов ГВУЗ "Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана", Киев, Украина

П. И. Юхименко

доктор экономических наук, профессор, ректор Белоцерковского института экономики и управления ВУЗ "Университет "Украина", Белая Церковь, Украина

ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВОЙ НАУКИ: МЕТОДОЛОГИЯ ПРОБЛЕМЫ

Аннотация. Статья является своеобразным введением к серии публикаций, объединенных одной идеологией и идеей раскрытия генезиса, эволюции и становления финансовой науки, общего и национально-особенного в ее развитии. Сделана попытка воссоздать единую, целостную панораму финансовой науки от ее зарождения до современности. Предлагаемая (первая) статья посвящена определению методологической проблематики и периодизации этой науки. С учетом новейших отечественных и зарубежных исследований проанализированы подходы к такой периодизации. Выявлена классификационная и научная ограниченность деления их развития на два этапа (классической и неоклассической теорий), доказано, что при таком подходе открывается возможность одностороннего сосредоточения усилий ученых на разработке финансовых концепций неоклассического мейнстрима и их применении в качестве теоретической основы финансовой политики государства. Определены и обоснованы критерии новой периодизации становления, эволюции финансовой мысли, в соответствии с которыми выделены пять этапов ее исторического развития. В основу предложенной периодизации положены общие и особые критерии (степень развития государства, товарно-денежных и финансовых отношений и т. п.; различие понятий “финансовая концепция”, “финансовая теория” и “финансовый анализ”; теоретические концепции классических периодов и классических ситуаций Й. А. Шумпетера, научных революций и научных парадигм Т. Куна, конкурирующих научно-исследовательских программ И. Лакатоша; изменения в понимании ключевых категорий). Показано, что эти этапы характеризовались определенным соотношением направлений экономической и финансовой наук, формированием парадигмального базиса для проведения научных исследований и разработки практических рекомендаций, последовательными изменениями научных парадигм (научно-исследовательских программ), конкурентной борьбой и “синтезными” тенденциями. Исследованы определяющие критерии и особенности концепций в сфере финансов ведущих представителей экономической и финансовой мысли на каждом этапе научного развития.

Ключевые слова: финансовая мысль, финансовая концепция, финансовый анализ, научные направления, парадигмальные изменения.

Питанням періодизації фінансової думки приділяється значна увага як у зарубіжній, так і у вітчизняній економіко-фінансовій літературі. Дослідники відзначають, що коріння фінансової науки сягає далекого минулого, коли формувалися передумови виникнення й розвитку фінансів. На кожному новому етапі цивілізаційного поступу додавалися нові принципи, функції, методи, механізми, концепції.

Аналіз новітніх досліджень із окресленої проблематики [1–18] вказує, з одного боку, на прогрес у дослідженнях актуальних питань сучасних економічної та фінансової наук, а з другого – на недостатню розробленість питань їх розвитку, практичну відсутність вітчизняних підручників і навчальних посібників із історії фінансової науки, монографій, присвячених еволюції фінансової науки Заходу за останню чверть століття. До того ж варто взяти до уваги розходження в поглядах вітчизняних і зарубіжних дослідників щодо вирішення багатьох ключових питань теорії та виокремлення найважливіших етапів її розвитку.

Мета статті полягає в розкритті становлення й розвитку фінансової думки, фінансових концепцій та фінансового аналізу (фінансової науки) з урахуванням новітніх досліджень; визначенні та розгляді основних етапів її розвитку та дослідженні ключових закономірностей і особливостей кожного з них. При цьому автори подбали про *“створення загальної панорами, яка не повинна бути “перевантаженою”, хай навіть ціною значної несправедливості до ряду дослідників”* [19, с. 1112].

Правильне розуміння й визначення сутності та змісту основних категорій і понять сучасної фінансової науки, фінансової системи загалом, а також її окремих елементів, інститутів, функцій, перспектив розвитку тощо має велике значення для теорії й практики фінансового управління. Адже саме ці положення є підґрунтям для розроблення та втілення в життя ефективної фінансової політики, спрямованої на досягнення цілей суспільства, й насамперед на забезпечення стійкого економічного зростання та поліпшення добробуту населення. Між тим на практиці сучасна парадигма фінансової науки характеризується відсутністю єдності загальнотеоретичних підходів у розумінні й визначеннях базових категорій у системі управління економікою та фінансах країни. Чималу позитивну роль у розв'язанні дискусійних питань періодизації розвитку фінансової науки може й повинна відігравати її історія – як загалом, так і окремих структурних складових (понятійно-категоріального апарату, фінансового менеджменту тощо).

Для успішного досягнення цієї мети, на наш погляд, необхідно, по-перше, розмежувати поняття “фінансова думка”, “фінансова концепція”, “фінансовий аналіз” та розкрити (хоча б коротко) зміст кожного з них, їхні спільні й відмінні риси; по-друге, визначити критерії виокремлення основних (“переломних”) етапів розвитку фінансової науки та застосувати їх при класифікації; по-третє, встановити хронологічні межі кожного етапу та його головних представників; по-четверте, показати взаємозв'язок парадигмальних змін у політичній економії (економічній теорії) й фінансовій теорії.

З метою подальшого обговорення пропонуємо дати визначення, в яких розрізняються поняття “фінансова думка”, “фінансова концепція” та “фінансовий аналіз” (“фінансова наука”). Звідси, на наш погляд, випливає потреба в розмежуванні історії фінансової думки, історії фінансових концепцій та історії фінансового аналізу (фінансової науки).

Під *фінансовою думкою* розуміємо сукупність поглядів, суджень, висловлювань, ідей, побажань тощо із фінансових питань, що існують у суспільній свідомості в конкретних історичних умовах. Останні охоплюють різні епохи в часі й просторових межах (світ, країна, регіон та ін.). При цьому слід зважати на неоднорідність суспільної думки, відображення нею поділу суспільства на групи й класи, широкий спектр економічних інтересів тощо.

З нашої точки зору, *фінансова концепція* – це позитивне та нормативне трактування фінансових явищ і процесів, а також системи фінансової політики виходячи з певного нормативного принципу (наприклад, лібералізму, кон-

серватизму, соціалізму, “третього шляху”). Фінансові концепції являють собою визначальну рису наукових етапів (періодів) розвитку фінансової думки.

Щоб правильно розуміти поняття “фінансовий аналіз” і його відмінності від фінансової думки та фінансової концепції, вкрай важливо попередньо з’ясувати зміст слова “наука”. Уже кілька століть (принаймні з XVIII ст.) громадськість і фахівці порушують, як виявилось, складне питання: чи є економіка (економічна теорія) наукою? [19, с. 8; 20, с. 7, 8]. За аналогією, правомірно також з’ясувати, чи є фінанси (фінансова теорія) наукою?

На думку Й. А. Шумпетера, наука – це будь-яка галузь знання, що виробила спеціалізовану техніку пошуку та інтерпретації (аналізу) фактів [19, с. 8]. Отже, *фінансовий аналіз* – дослідження явищ і процесів у сфері фінансових відносин шляхом застосування особливого аналітичного апарату науки, котрий розвивається й удосконалюється, набуває нової якості порівняно з попереднім.

На підставі зазначеного сформулюємо деякі висновки. По-перше, врахування спільності (об’єкт, факти) й відмінності між наведеними поняттями фінансової думки, фінансової концепції та фінансового аналізу створює підґрунтя для поняття “прогрес” у фінансовій науці. Вважається, що його неправомірно застосовувати щодо економічної й фінансової політик, оскільки в цьому разі відсутня база для порівняння. У сфері фінансової науки (в нашому розумінні) “прогрес” означає вдосконалення техніки аналізу та дедалі краще оволодіння фактичним матеріалом (відкриття свіжих фактів, їх співвідношень, нових аспектів старих фактів). По-друге, періодизація становлення, розвитку, еволюції фінансової науки повинна повною мірою враховувати й відображати спільне та відмінне в зазначених поняттях категоріального апарату фінансової науки, котрі використовуються при розкритті проблем еволюційно-революційного поступу фінансової науки як особливої, порівняно самостійної галузі людських знань. По-третє, певні аналітичні дослідження, тобто аналіз, у фінансових концепціях спеціально не пов’язані зі спробами поліпшення концептуального апарату науки, тому необхідно виокремити їх із масиву фінансової думки.

Загальне зауваження до розгляду питання про розрізнення понять “фінансова думка”, “фінансова концепція” й “фінансовий аналіз” як одного з критеріїв періодизації поступу фінансової науки зводиться до необхідності розуміння певної умовності цих елементів структури понятійно-категоріального апарату, “пересікання” їх між собою, а отже, й до труднощів розгляду їх у чистому вигляді.

Аналіз цивілізаційного розвитку та відображення його в науковій думці, здійснені різними поколіннями дослідників протягом століть, дає підстави для висновку: поняття “фінанси” з’явились одночасно з виникненням держави, товарно-грошових відносин та розвивалося разом із ними. Зміст фінансів та їх тлумачення зазнавали змін також відповідно до завдань і функцій, що покладалися суспільством на державу. Умови їх розвитку відзначалися розмаїттям політичних, соціальних і економічних аспектів. Станов-

лення, еволюція фінансової думки, в т. ч. на етапі її функціонування як фінансової науки, перебувають під впливом поступу економічної думки. У свою чергу, фінансова думка, взаємодіючи з економічною, позначається на її розвитку. В результаті відбувається їх обопільне збагачення – в межах політичної економії (фінанси – її частина) або поза ними.

У зв'язку з цим постає питання співвідношення основних етапів еволюції економічної й фінансової наук. На наш погляд, у найзагальнішому вигляді воно вирішується за допомогою концепції наукових революцій, і насамперед обґрунтування теоретичних парадигм (або конкуруючих науково-дослідних програм) та їх змін на певних етапах соціально-економічного розвитку та поступу власне науки. Вважається, що ці концепції сформувалися в 1960–70-х роках і пов'язані з працями відомих наукознавців Т. Куна (1922–1995) та І. Лакатоші (1922–1974).

Утім, варто зробити кілька уточнень. По-перше, науковим революціям Т. Куна й І. Лакатоші передувала концепція класичних ситуацій (або класичних станів) Й. Шумпетера (1883–1950). У своїй праці “Історія економічного аналізу” (1954) він обґрунтував поняття класичного періоду й класичного стану, а також вказав на труднощі, пов'язані з періодизацією в економічній, фінансовій та інших науках. Учений вживає термін “класичний стан” для опису ситуації, коли після тривалого періоду боротьби й дискусій відбувається консолідація тих нових і оригінальних робіт, котрі велися раніше [19, с. 62].

По-друге, Й. Шумпетер виокремив і проаналізував три класичні ситуації, що становлять ядро хронологічно та змістовно ширших класичних періодів: 1) другої половини XVIII ст. (1750–1790 рр.); 2) кінця XVIII ст. – початку другої половини XIX ст. (1790 – кінець 1860-х рр.); 3) завершення XIX ст. – перших десятиліть XX ст. (1890–1914 рр.). При цьому всі свої погляди на періодизацію, їх хронологію, класичні ситуації тощо вчений супроводжував багатьма застереженнями, вважаючи, що їх можна віднести до кожної спроби періодизації [19, с. 991]. Й. Шумпетер підкреслював методологічне значення цих застережень: вони необхідні для того, щоб періодизація не вводила в оману та не ставала якимсь безглуздом, а також не повинні затемнювати той факт, що періоди взагалі й кожна з класичних ситуацій справді є одним цілим, котре повинне розпізнаватися незалежно від зручності викладу [19, с. 992].

По-третє, вчений розкрив суто суперечливий вплив і наслідки дії, за його термінологією, соціального механізму, який, з одного боку, не лише сприяє розвитку концептуального апарату та накопиченню додаткових знань, а й забезпечує найпотужніший стимул для того, що зазвичай називається прогресом у науці [19, с. 56]; з другого – утруднює поглиблення наукових знань, введення нових форм і методів досліджень, а тому пов'язаний із певними втратами при подоланні старих поглядів і утвердженні нових. На думку Й. Шумпетера, опір будь-якої наукової структури перешкоджає розвитку нових поглядів і методів, тому вони впроваджуються в практику швидше шляхом революції, ніж поступової трансформації. Внаслідок цього

втрачаються елементи старої структури, котрі могли б перманентно зберігати свою цінність або принаймні з користю застосовуватися протягом ще певного часу [19, с. 56].

По-четверте, розвиваючи положення про класичні ситуації, вчений не абсолютизує їхню роль, тобто не зводить поступ науки виключно до їх зміни в результаті наукових революцій, визнаючи поступовий характер еволюції наукових знань, та доходить висновку: “Таким чином, можна багато в чому виправдати як обурення революціонерів, так і прагнення окремих дослідників підкреслювати безперервність процесу й захищати старі погляди від нових” [19, с. 56].

Під цим кутом зору дослідник розглядав питання розвитку науки між змінами класичних ситуацій, тобто в міжреволюційні періоди: “Як науки розвиваються, так вони й виникають: із повсякденного досвіду або з інших наук, шляхом повільного приросту знань, поступової диференціації, під сприятливим чи несприятливим впливом середовища та окремих особистостей. Історичне дослідження дає змогу лише звузити межі того періоду, коли на тих самих підставах можна визнати чи заперечити існування певної науки” [19, с. 11].

Принципове значення при розв’язанні проблем періодизації становлення й розвитку економічної та фінансової наук має обґрунтування критеріїв, за котрими здійснюється періодизація. Наразі досить популярним є критерій врахування відмінностей у зрілості економічної й фінансової думки, вперше обґрунтований одним із провідних теоретиків фінансової науки XIX ст., професором Ерлангенського та Гейдельберзького університетів (1792–1870) К. Д. Г. Рау. На думку вченого, у своєму розвитку фінансова наука проходить три періоди: ненауковий стан, перехід до наукової обробки, науковий (раціональний) стан. Застосовуючи цей поділ до періодизації розвитку фінансової науки, ряд сучасних дослідників виокремлюють його дві великі стадії: класичної й неокласичної теорій фінансів. Цей поділ покладено також у основу підручників і навчальних посібників із фінансів, підготовлених його засновниками та прибічниками.

Перший і головний недолік такої періодизації вбачаємо у надспрощенні дійсного стану економічної й фінансової наук у всі періоди їх розвитку. Адже під час домінування як класичної теорії, так і неокласичної теорії поряд із ними існують інші теорії, школи та напрями науки зі складними відносинами боротьби і взаємозбагачення.

Другий недолік тісно пов’язаний із першим та зводиться до того, що двоетапна періодизація породжує спотворене уявлення про нібито безроздільну першість протягом усього другого етапу розвитку неокласичних теорій, про справжній стан речей у економічній і фінансовій науках (плюралізм теорій, наявність ортодоксії й гетеродоксії тощо).

Третій суттєвий недолік деяких періодизацій полягає в применшенні значення (або навіть фактичному ігноруванні) взаємозв’язку економічної й фінансової думки. Насправді ж він виходить на рівень загальновизнаного у

світовій і вітчизняній фінансово-економічній літературі XIX ст. положення про існування економічної, фінансової та управлінської наук після XVIII ст. і тісно пов'язується з “Багатством народів” А. Сміта. Зокрема, відомий учений-економіст, фінансист, історик економічної та фінансової думки, професор Варшавського університету Г. Ф. Симоненко (1838–1905) досить глибоко дослідив і детально розкрив цей взаємозв'язок та констатував факт його визнання багатьма видатними науковцями, котрі, за його словами, переконані, що “управління і його право впливають із суспільного устрою та не можуть бути зрозумілі без науки про суспільство, тобто політичної економії. Отже, з неї безпосередньо повинні випливати як вчення про управління, так і фінансова наука” [21, с. 170].

Разом із тим у сучасній фінансовій літературі використовуються інші критерії періодизації розвитку фінансової думки. Серед них – динаміка соціальних і економічних умов та наступні зміни практичних завдань, котрі привертати увагу вчених у різні періоди; широкий загальнонауковий і конкретно-історичний контекст поступу науки; плюралізм форм теоретичного відображення фінансової реальності; перетворення теоретичних парадигм у зв'язку з науковими революціями. Урахування цих критеріїв при обґрунтуванні періодизації розвитку фінансової науки істотно розширює перелік його етапів (періодів) та складових кожного з них.

На наш погляд, при періодизації важливо зважати на існування тісного зв'язку в розвитку економічної й фінансової думки. Сучасна наукова література містить чимало підтверджень слушності цього висновку з урахуванням як “старих”, так і новітніх явищ і процесів у фінансовому житті суспільства. Так, уже на початку XXI ст. професор П. Бернстайн, автор книги “Фундаментальні ідеї фінансового світу”, наголосив: “Ніщо не стоїть на місці. Нові гравці, нові інститути, нові фінансові інструменти приводять до появи нових стратегій управління ризиками, до відкриття нових способів отримання прибутку, нових ринків по всьому світу та до появи варіацій у структурі теорій. Експериментування й нові технології стали звичною справою”. Розглядаючи еволюцію фінансової теорії та практики як безперервність і неминучість, учений водночас привертає увагу до особливого становища людей серед біологічних видів у інституціональному аспекті, а отже, до специфіки фінансової науки порівняно з природничими чи технічними. Він зазначає: “На відміну від природних явищ розвиток інститутів, створених людиною, залежить насамперед від цілей або причин їх появи. Більшість інститутів з'являються на сцені не в результаті чийогось осяяння. Зазвичай вони створюються шляхом спроб і помилок в умовах, коли дослідження ідеалу не можливе, але може підійти щось не цілком досконале. Інститути змінюються в результаті свідомих рішень тих, хто їх використовує, а також у відповідь на дію еволюційних факторів” [3, с. 222].

Важливим чинником впливу на фінансову думку залишається також практичний досвід, який збагачується, постійно поповнюючись новими вміннями, навичками, знаннями, категоріями з урахуванням зростаючих

суспільних потреб, еволюції функцій держави, ринкового господарства. На підставі аналізу розвитку фінансової думки за допомогою комбінованих критеріїв нами виокремлено такі основні етапи її становлення, поступу й еволюції (таблиця).

Таблиця. Основні етапи розвитку фінансової думки

Хронологія	Характеристика	Сутнісні ознаки
I етап (XVI ст. до н. е. – XII ст. н. е.)	Донауковий стан генези й розвитку фінансів та фінансової думки. Витоки першого класичного періоду	Виникнення передумов становлення й розвитку фінансів, відсутність наукового пояснення явищ і процесів фінансового життя, розуміння їх на рівні “здорового глузду”
II етап (XIII ст. – перша половина XVIII ст.)	Перехід до наукової обробки та аналізу фінансових явищ і процесів. Продовження першого класичного періоду, створення передумов для першої класичної ситуації	Дослідження фінансової діяльності держави на макрорівні з накопичення й перерозподілу грошових коштів
III етап (друга половина XVIII ст. – початок XX ст.)	Науковий (раціональний) період розвитку фінансової думки. Завершення першого класичного періоду, перша класична ситуація. Другий і третій класичні періоди та відповідні класичні ситуації	Становлення й розвиток класичного та неокласичного напрямів фінансової науки. Плюралізм економічних і фінансових концепцій. Ортодоксія та гетеродоксія у фінансовій науці
IV етап (друга половина 1930-х – перша половина 1970-х рр.)	Четвертий класичний період і четверта класична ситуація у фінансовій науці	Становлення, поступ та еволюція кейнсіанської економічної й фінансової теорій. Кейнсіансько-неокласичний синтез. Монетаризм
V етап (друга половина 1970-х років – початок XXI ст.)	Новітній період розвитку фінансової науки в сукупності її основних напрямів (неокласичного, інституціонально-інформаційного, неоінституціонального, нового кейнсіанства, посткейнсіанства та ін.)	Розроблення новітніх варіантів неокласичної й посткейнсіанської теорій фінансів. Становлення та розвиток неоінституціональної, а також інших неортодоксальних теорій фінансів

Розроблено авторами.

Запропонована нами періодизація становлення й розвитку фінансової науки не лише позбавлена недоліків ряду попередніх періодизацій, а й збагачується завдяки врахуванню нових елементів (складових). Включення в періодизацію понять “класичні періоди розвитку”, “класичні стани (ситуації)” та їх хронологічних меж, розрізнення термінів “фінансова думка”, “фінансова концепція” і “фінансовий аналіз” насамперед дає можливість конкретизувати періодизацію К. Рау та її сучасних прихильників. Використовуючи елементи періодизації, запропонованої Й. Шумпетером, ми включаємо до першого класичного періоду (в розумінні цього вченого) всі три періоди, раніше визначені К. Рау. Хронологічно шумпетерівська перша класична ситуація фактично збігається з науковим, або раціональним, періодом (у розумінні К. Рау). Проте за своїм змістом вона помітно відрізняється від наукового (раціонального) етапу в періодизації К. Рау, а саме за рахунок включення аналізу поглядів А. Сміта на розвиток економічних наук. Окрім того, період так званої класичної теорії фінансів у тлумаченні раніше згаданих нами його сучасних прихильників (В. Ковальова та ін.) не

тільки охоплює три класичних періоди й класичні ситуації Й. Шумпетера, а й виходить далеко за їхні межі та зміст.

Щоб не допустити прикрих помилок при вживанні однойменних, але різних за сутністю, термінів, зауважимо, що існують три відмінних один від одного значення поняття “класичний”. Спочатку його вживали в економічній і фінансовій літературі для характеристики періоду від А. Сміта до Дж. Мілля, а згодом Дж. Кейнс використовував це слово для позначення вчення А. Маршалла та його безпосередніх послідовників (докейнсіанської економічної науки) [19, с. 62]. Ще одного значення терміну надав Й. Шумпетер, який широко вживав його у всіх трьох тлумаченнях, хоча, очевидно, не підтримував кейнсіанського ототожнення класики та неокласики.

Втім, перелік важливих зауважень і уточнень, пов'язаних із періодизацією й класифікацією теорій економічної та фінансової наук, на цьому не закінчується. По-перше, треба пам'ятати про певну умовність будь-якого поділу на етапи при періодизації, й насамперед через досить тонкі розмежувальні лінії між цими частинами, котрі до того ж “розтинають” єдиний, цілісний історичний процес розвитку. По-друге, в реальності в межах кожного етапу співіснують, конкурують і взаємодіють різні теорії – ортодоксальні, гетеродоксальні. По-третє, насправді процес поступу й еволюції науки характеризується не лише постійним, прогресивним рухом, а й можливими відхиленнями в ньому – поверненням на домінуючі позиції “старих” напрямів думки у вигляді нових теорій. По-четверте, варто зважати на ймовірність феномену. Так, несподіваною й незбагненою стала втрата панівного положення в історичному розвитку теорій ортодоксального марксизму в колишньому СРСР та інших країнах державного соціалізму, повернення більшості вчених цих країн у лоно сучасних світових теорій, ренесанс теорій ринкового соціалізму (Китай, В'єтнам). По суті, все це – явища специфічної наукової революції, ніколи й ніким не передбаченої, явища, що потребують окремого, ґрунтовного розгляду. Хоча марксистське вчення (в ортодоксальних і немарксистських варіантах) залишається в цілому специфічним катализатором розвитку світової економічної, фінансової, управлінської науки.

Використання поняття “класичний стан” для періодизації становлення й поступу економічної та фінансової наук передбачає обов'язкове врахування факту, що будь-який класичний стан підбиває підсумок або консолідує ту дійсно оригінальну працю, яка до нього приводить, і не може бути зрозумілим сам по собі. Особливість першого класичного стану полягає в тому, що йому передує праця впродовж понад 2000 років, котра розпочинається від “витоків” та завершується приблизно через двадцять років після публікації “Багатства народів” А. Сміта (1776) [19, с. 62].

На *першому етапі* (найтривалішому за часовим виміром) розвиток фінансів і фінансової думки визначався переважно еволюцією економічних відносин, опосередкованих їхньою грошовою формою; появою ознак державності та утворенням перших держав, у зв'язку з чим постала потреба в грошовому забезпеченні їхніх функцій; інституціоналізацією (розбудовою

норм, правових засад) фінансових відносин. Аналіз історичних джерел цього етапу свідчить, що фінансова практика має глибше коріння порівняно із фінансовою наукою. Існувало багато різноманітних фінансових господарств, які зароджувалися, розвивалися, занепадали та щезали, проте немає підстав стверджувати про наявність у них фінансової науки.

Ще в XVI–XV ст. до н. е. в Стародавньому Єгипті (Новому царстві) велася професійна торгівля, були аналоги грошей, срібло витісняло зерно, котре використовувалось як гроші. У Вавілоні ще в VI ст. до н. е. з'явилися торгово-кредитні доми, безготівковий розрахунок, фінансове консультування. А в XX – на початку XVI ст. до н. е. окремі фінансові відносини закріплено у відомому зведенні законів царя Хаммурапі. У IX ст. до н. е. в Китаї застосовували методи грошового регулювання за допомогою бронзових монет ціянів, а Конфуцій (Кун-цзи) (551–479 рр. до н. е.) заклав підвалини справедливої системи оподаткування повинностей. У Індії трактат “Артхашастра”, або “Наука про користь, про практичне життя” (321–292 рр. до н. е.), висвітлює практичний досвід і настанови управління державою з її фінансовими ресурсами. Цілий ряд дослідників історії економічної й фінансової думки вважають першим автором науково-практичної праці з фінансів старогрецького мислителя Ксенофонта (близько 430–355 рр. до н. е.): у праці “Про доходи Афінської республіки” він показав джерела збільшення державних доходів як у традиційний спосіб (збір податків від землеробства, добування каменю, срібла тощо), так і за рахунок залучення засобів громадян для купівлі державних рабів. Використання останніх, на думку Ксенофонта, мало збільшити доходи не лише держави, а й громадян, котрі придбали рабів. Інший видатний стародавній мислитель Аристотель (384–322 рр. до н. е.) обґрунтував вчення про гроші, а також запропонував фіскальний спосіб отримання від підданих грошових коштів. До речі, саме його ідея про те, що функціонування держави пов'язане із встановленням визначених взаємовідносин щодо розподілу й перерозподілу створюваних матеріальних благ між державою та рештою суб'єктів відтворювальних відносин, покладена в основу класичної теорії фінансів. У Стародавньому Римі були закладені інституціональні підвалини формалізації фінансових відносин. Таким чином, період становлення перших держав характеризується появою фінансової практики й окремих елементів зародження фінансової науки.

На відміну від першого етапу розвитку фінансової думки, в межах якого правомірними є пропуски тривалістю кілька століть унаслідок відсутності відчутних зрушень, на всіх наступних етапах подібні пропуски є невиправданими. Відбувається “стиснення” тривалості етапів (особливо після другого) та насичення їх працями представників різних теоретичних шкіл і напрямів національної фінансової науки. Іншими словами, розвиток науки істотно пришвидшується. Крім того, між теоретичними напрямами посилюються взаємозв'язок і взаємодія, а також боротьба за впливи на поступ науки й практики, з якою тісно пов'язується винагорода й різні заохочення.

На *другому етапі* завдяки формуванню державних фінансових інститутів та інституціоналізації відповідних відносин у низці країн Західної Європи відбувається становлення державних і приватних фінансів. Найосвіченіший у XII–XV ст. клас суспільства – духовенство, із середовища якого вийшла значна частина учених цього періоду, намагається осмислити й систематизувати правила ведення державного господарства. Хоча їхні рекомендації будувалися на релігійних і моральних засадах, вони створили передумови для розвитку нової фінансової науки.

Перше намагання розвинути християнську доктрину держави на базі “Політики” Аристотеля, відокремити релігію від науки зробив домініканський чернець, магістр теології та ліценціант Фома Аквінський, або Аквінат (1225–1274). Надаючи великого значення грошам, він першим намагався обґрунтувати право короля на збір податків з підданих. У його працях розкрито зміст терміна “фінанси” в часи Середньовіччя, котрий виводили з латинських слів “*fnatio*”, “*fnancia*”, а також “*fnancia rescupiaria*”, що означало обов’язкову сплату грошей. Видатним представником другого етапу розвитку фінансово-економічної думки слід вважати французького математика Ніколу Орезма (1323–1382), автора трактату про походження, природу й різновиди грошей. Він виступав проти поширеної на той час практики поповнення казни за рахунок випуску неповноцінних монет під виглядом повноцінних, вважаючи її гріховною.

У період із 1118 до 1314 рр. функціонував локальний духовно-лицарський орден тамплієрів, який мав значний грошовий статок і започаткував різноманітні фінансові операції, зокрема безготівкові розрахунки, надання аудиторських послуг, позик, нагляд за надходженнями коштів клієнту тощо. У самій мережі командорств (представництв ордену) через запровадження спеціального позичкового листа було організовано грошові перекази. Таким чином, окремі дослідники не випадково вважають тамплієрів творцями першої транснаціональної фінансової системи, котра через багато століть потрапила в лоно наукового аналізу.

Другий етап характеризувався початком розбудови фінансової архітектури, появою фінансово-банківських інститутів зі збереження й транспортування цінностей, управління фінансовими фондами, акумульованих із релігійних і світських джерел, які призначалися для фінансування хрестових походів, надання позик. В обхід біблійної заборони на лихварство італійські банкіри вводять у обіг векселі. Як гарантійні цінні папери про своєчасну сплату в певному місці визначеної суми конкретній особі векселі виконували одну із функцій грошей, тим самим створюючи підґрунтя для нових грошей, сприяючи розвитку грошового обігу, поступовому витісненню металевих грошей, котрі були незручними для трансакцій та мали просторове обмеження.

Фінансова думка цього періоду починає активно усвідомлювати явища й процеси у фінансовій системі, які були виразом потреб соціально-економічного розвитку країн. Поява нових інститутів у фінансовій системі спонука-

ла до осмислення самої категорії “фінанси”. Тому термін “фінанси” не випадково виник у торговельних містах Італії в XII–XV ст. та дістав поширення як поняття, пов’язане із системою грошових відносин між державою й населенням. Адже XIV ст. позначилося фактом використання розписок і векселів у Флоренції, Генуї, Венеції та інших італійських містах. Саме в XV ст. тут були закладені підвалини науки про державні фінанси. Як зауважує Й. Шумпетер, з XV ст. спочатку в Італії, а потім і в інших країнах державні чиновники всіх видів і рангів – від високопоставлених вельмож до скромних викладачів – почали висловлювати на папері свої ідеї щодо раціонального управління економікою, й особливо фінансами своїх країн [19, с. 203]. На його переконання, основна заслуга в розвитку економічної та фінансової думки з XIV ст. до останньої чверті XVIII ст. належить переважно італійцям. Іспанці, французи та англійці загалом поділяють друге місце, хоча співвідношення їхніх сил із плином часу помітно змінювалося [19, с. 205].

Також у цей період спостерігається тісний взаємозв’язок дослідження проблем оподаткування (передусім акцизів) та розвитку зовнішньої й внутрішньої торгівлі [22, с. 29–54]. З’явилися перші узагальнення меркантилістських ідей, що їх здійснили практики Д. Карафа, Н. Макіавеллі, Ж. Боден, Дж. Ботеро та ін. Зокрема, неаполітанець Д. Карафа (1406–1487) у своїх працях закликає до поміркованого, справедливого оподаткування підданих держави, розглядає податки як надзвичайне джерело її доходу. Саме він почав аналізувати видатки, запропонувавши їх класифікацію – розподіл на три основні групи: утримання “государя”, задоволення надзвичайних потреб держави, оборона країни. Д. Карафа був противником будь-яких державних позик, порівнюючи їх із крадіжкою, грабуванням, та обґрунтував потребу в збалансованому бюджеті з великими коштами, котрі можна спрямувати на підвищення загального добробуту. На думку Й. Шумпетера, Д. Карафа перший глибоко дослідив економічні проблеми національних держав, що виникали в Західній Європі. На думку Й. Шумпетера, протягом наступних трьох століть багато авторів, які дотримувалися тієї самої систематизації та ставили перед собою подібні завдання, йшли по його стопах і писали в його дусі [19, с. 208]. Питання, порушені Д. Карафою, знайшли відображення в працях М. Пальмієрі, Ф. Гвічардіні, Дж. Ботеро, яких Й. Шумпетер об’єднав у групу консультантів-адміністраторів, зауваживши, що в німецькій літературі цей термін збігається за значенням з поняттям “камералісти” (від “camera” – кімната-скарбниця) [19, с. 202]. До речі, сучасні публічні (державні) фінанси та їх розуміння фактично ґрунтуються на основних тезах камералістів, науковий напрям котрих пов’язаний із формуванням і цільовим використанням державної казни та управлінням нею [23, с. 56–59].

Німецька лінія в розвитку економічної й фінансової думки на другому етапі обумовлена своєрідним становищем країни, і насамперед бідністю, роздробленістю та відокремленням земель. Ті самі фактори вирішальним чином вплинули на німецьку версію походження категорії “фінанси” – лугавство, домагання, грабіж, пов’язані із системою оподаткування. Напри-

кінці Середньовіччя в Німеччині слово “finanz” щодо окремих осіб тлумачилось як хитрість, обман, а щодо державного господарства – як мистецтво збирання максимуму грошей. І тільки в останні роки XIX ст., завдяки зусиллям представників німецької історико-економічної школи, сформувався досить однозначне розуміння цієї категорії, а також структурувався науковий напрям німецької класичної теорії.

Особливості розвитку Франції – феодальної, аграрної, економічно відсталой, де феодали йшли на службу королю та купували посади, вплинули й на національну лінію поступу фінансової думки та версію тлумачення категорії “фінанси”. Вираз “la finance” означав плату королю при купівлі державної посади. У науковий обіг термін “фінанси” був уведений у Франції представником меркантилізму Ж. Боденом (1530–1597). Частину свого твору “Шість книг про республіку” він назвав “Фінанси як нерви держави”. Науковець розглядав фінанси як поняття, пов’язане із системою грошових відносин і утворенням грошових ресурсів, котрі акумулюються державою для виконання своїх функцій. У процесі аналізу фінансової системи він виокремив і розглянув сім джерел доходів держави: земельні домени, подарунки дружніх держав, військову здобич, збори із союзників, мито на ввезення й вивезення, збір з підкорених народів, доходи від торгівлі.

Податки Ж. Боден вважав виключним заходом, оскільки обтяженість підданих високими податками негативно впливає на їх ставлення до короля, що може призвести до збурення й повстань. Тому основним джерелом поповнення казни мав бути дохід від королівського домена та нагромадження скарбів. Що стосується видатків, то вони, на думку науковця, мали витрачатися на матеріальне забезпечення королівського двору, підтримку боездатності армії, зміцнення обороноздатності міст і будівництво громадських будівель. Такого розуміння суспільних фінансів (як державних доходів) представники французької фінансової школи дотримувалися майже до початку XX ст.

Отже, на другому етапі розвитку фінансової думки з XV ст. зміцнився зв’язок між фінансовою теорією та практикою, наука починає помітніше впливати на фінансову практику. Меркантилісти зробили перші кроки на шляху визначення фінансового господарства як сукупності доходів і витрат. Категорія “фінанси” трактувалася по-різному, а її розуміння залежало передусім від економічної теорії, покладеної в основу дослідження фінансів, інституціонального середовища країни, національних особливостей її економіки та історичних традицій. Неоднорідність розвитку відносин на різних етапах цивілізаційного поступу спричинила неоднакове розуміння теоретиками й практиками різних країн ключових понять “фінанси” та “фінансове господарство”.

Виникнення й розбудова державних і приватних фінансів відбувалися майже паралельно. До основних умов появи останніх належать:

- 1) виникнення та утвердження реальних грошей (як золотих, так і срібних);
- 2) поява паперових носіїв, де закріплена необхідна інформація, в т. ч. фінансово-економічна;

3) наявність на національному рівні встановленого державою номіналу грошових коштів;

4) формування на основі загальної згоди аналогу грошей, таких як розписка та векселі.

Розвиток приватних фінансів стимулювався поступом фондового ринку, появою в XVI–XVII ст. у Західній Європі цінних паперів. А організація бірж, на котрих укладались угоди купівлі-продажу таких паперів (акцій, векселів, асигнацій, зокрема державних), сприяла формуванню світової й національної фінансової архітекτονіки.

Демократизація суспільних відносин під впливом буржуазних революцій у XVI–XVII ст. завершує процес становлення національних фінансових систем. Нові фінансові відносини розвивалися завдяки розподілу, по-перше, сфер задоволення потреб і господарської діяльності; по-друге, державного й приватного господарства; по-третє, уособлення грошових коштів монарха та державної казни. Основою державних фінансів стає нове поняття “бюджет”, яке виражає інші, ніж раніше існуюче поняття “казна”, призначення, способи формування й напрями використання коштів.

Вже у XVIII ст. учені відзначають фундаментальний характер впливу політичної економії та державного права на становлення й розвиток фінансової науки, що зумовив формування та еволюцію різних фінансових шкіл, які відрізнялися між собою понятійно-категоріальним апаратом, методологією дослідження фінансових категорій та інститутів, соціальною спрямованістю аналізу й низкою інших системоутворюючих ознак. Головне, що на основі панівних у часово-просторових координатах шкіл і напрямів політичної економії (економічної теорії) виникали й розвивалися відповідні фінансові школи. Найчастіше вони мали ті самі назви, що й школи в політичній економії (економічній теорії) – класична, історична, неокласична та ін.

На *третьому етапі* розвитку фінансової думки – формування й утвердження наукового (раціонального) підходу до вивчення фінансів – спостерігалось нове помітне явище. Як зазначає Й. Шумпетер, із початком XIX ст. дослідники стали активно вивчати історію економічної науки [19, с. 500]. Такий підхід контрастував із тим, що характерний для XVIII ст., коли, за свідченням ученого, не було опубліковано жодної праці в окресленій галузі, за винятком кількох про школу фізіократів.

Щоправда, Й. Шумпетер зауважував, що історії та бібліографії німецької камералістичної літератури почали публікуватися вже в 1758 р. І. Мозером та в 1781–1782 рр. К. Г. Рьоссігом (праця “Досвід прагматичної історії економіки, політики та камеральної науки”) [19, с. 202]. Вони відображали стан і специфіку німецької камералістики як домінантної національної лінії.

Починаючи з третього етапу розвитку фінансової науки в її межах формуються та надалі успішно розвиваються як окремі наукові дисципліни історія фінансової думки й фінансова історія. Значну роль у цих процесах відіграло видання в різних країнах Європи антологій та історико-економічних праць.

Помітними явищами стали: вихід у світ у 1803–1816 рр. 50 томів праць італійських учених і практиків П. Кустоді, зібрання робіт французьких авторів Е. Дера “Економісти-фінансисти XVIII ст.” (1843); видання в 1850–1868 рр. Ф. Феррарою двох серій перекладів італійською мовою іноземних праць з економіки під назвою “Бібліотека економіста” з авторськими передмовами, де по суті міститься коротка історія економічної й фінансової наук, праць М. Кальмейро “Бібліотека іспанських економістів” (1880) та “Історія політичної економії в Іспанії” (1863); вихід антології Х. Семпере-і-Гуарінос “Іспанська політико-економічна бібліотека” (1801–1821) та ін. Одному з основоположників старої німецької історичної школи В. Г. Ф. Рошеру (1817–1894) належить ряд праць у галузі історії економічної й фінансової наук, а саме: “До історії англійського вчення про народне господарство шістнадцятого та сімнадцятого століть” (1851–1852), “Великий національний економіст чотирнадцятого століття” (про Н. Орезама, 1863), “Історія національної економіки в Німеччині” (1874) та ін. У п’ятитомну працю В. Рошера “Система народного господарства” ввійшли книги: “Основи національної економії” (1854; 26-е вид. – 1922), “Національна економія землеробства” (1859; 14-е вид. – 1912), “Національна економія торгівлі та ремесел” (1881; 8-е вид. – 1913–1917), “Система науки про фінанси” (1886; 5-е вид. – 1901), “Система допомоги бідним і політика боротьби з бідністю” (1894; 3-е вид. – 1906). Ця фундаментальна праця В. Рошера розкриває зв’язок між дисциплінами, котрі вивчалися, і місце в цій системі фінансової науки як однієї з обов’язкових системних складових.

Усі ці праці та антології у своїй сукупності свідчать, по-перше, про характерний інтерес економістів і фінансистів до праць минулого й перекладів іноземних робіт; по-друге, про шанобливе й неупереджене ставлення до вітчизняних і зарубіжних мислителів; по-третє, про використання зібрань праць як об’єкта й предмета досліджень; по-четверте, про становлення особливих наукових дисциплін – історії економічних і фінансових учень.

У зв’язку з цим відзначимо окремі праці українських учених у галузі історії економічної та фінансової думки, а саме: “Національне багатство. Зображення різних господарських систем” (1806–1808) М. А. Балудянського; “Критико-історичне дослідження про італійську політико-економічну літературу до початку XIX століття” (1849), “Нарис історії політичної економії” (1858) І. В. Вернадського; “Про сутність основного фізіократичного вчення та його значення в історії політичної економії” (1849) О. Ф. Гейсмана; “Історичний нарис економічних учень” (1868), “Нариси політико-економічної літератури” (1895) М. Х. Бунге; “Про політико-економічне вчення Тюрго у теорії та у практичному застосуванні” (1858) Г. Д. Сидоренка; “Значення Адама Сміта в історії політично-економічних систем” (1859) Г. М. Цехановецького; “Погляд на розвиток учення про податок економістів А. Сміта, Ж.-Б. Сея, Д. Рікардо, С. Сісмонді та Дж. С. Мілля” (1870) М. М. Алексеєнка; “Нариси з новітньої історії політичної економії та соціалізму” (1903) М. І. Туган-Барановського та ін.

Слід зазначити, що історичні дослідження розвитку науки мають такі особливості, як відсутність розмежування досліджень історії розвитку економічної й фінансової думки; зосередження уваги на історії думки (науки, літератури) в певних країнах або на поглядах окремих видатних учених; відсутність аж до 1920-х років вітчизняних розробок у галузі історії становлення та розвитку національних досліджень економічної й фінансової наук (на наш погляд, ця обставина великою мірою пояснюється тривалим перебуванням України у складі інших держав, мовними й цензурними утисками тощо). Показово, що посилання на ці негативні явища містять праці окремих зарубіжних авторів із історії економічної та фінансової науки, зокрема Ю. Каутца, Л. Косса.

Разом із набуттям фінансовою думкою статусу науки розвивалися національні напрями (лінії) фінансової думки – італійський, німецький, французький, іспанський, англійський. Представники фінансової науки в Україні теж брали активну участь у цьому загальноєвропейському процесі. Інакше кажучи, зазначена наука сформувалася завдяки спільним зусиллям представників різних країн Західної та Східної Європи XVIII – початку XX ст. Цей час характеризується завершенням першого класичного періоду й настанням першої класичної ситуації між 1790 і 1800 рр., а надалі – перебуванням фінансової науки в другому і третьому класичних періодах та відповідних їм класичних ситуаціях. Отже, на відміну від традиційної (на сьогодні панівної дихотомічної) періодизації, котра поділяє розвиток на етапи класичної й неокласичної фінансових теорій, у нашому випадку йдеться про їх тісний зв'язок у межах єдиного (третього за рахунком) етапу розвитку. Таким чином, утворюється сплав універсального (загального) та спеціального (особливого) в економічних і фінансових наукових знаннях у загальноєвропейському просторі й вимірі. Звичайно, цей підхід не відкидає концепції так званого поешелонного суспільно-економічного розвитку країн Західної та Східної Європи, їх компаративного аналізу (А. Гершенкрон та ін.).

Доволі тривалий третій етап розвитку фінансової науки відзначався також істотними змінами в її змісті, що є цілком закономірним, якщо врахувати низку важливих обставин. По-перше, цей етап охоплює всі три класичні ситуації, отже, в кожній із них наука зазнає кількох переходів від кризового до нормального стану, від революційного до еволюційного типу розвитку. По-друге, кожній такій ситуації притаманне домінування певних теорій та їх співіснування, крім того, відбуваються зміни в національних лініях розвитку фінансової науки. По-третє, стрижень цього етапу розвитку економічної й фінансової наук становить перемога маржиналістської наукової революції та, як наслідок, утвердження маржиналізму з його ключовими концепціями граничної корисності й граничної продуктивності, котрий після 1870-х років став теоретико-методологічним підґрунтям економічної та фінансової ортодоксії.

Загальну ситуацію в економічній науці цього періоду Й. Шумпетер сформулював у формі такого парадоксу: “На поверхні результатом був бедама,

особливо в Німеччині і Сполучених Штатах, – множина суперечливих голосів, котрі, здавалося б, свідчили про наявність глухого кута. Читач повинен спробувати зрозуміти, з одного боку, наскільки це було природно та, з другого боку, що значення цього було інакшим, ніж видається на перший погляд. Під поверхню фраз не було ніякого глухого кута” [19, с. 1257]. Тож ситуація в кінцевому підсумку характеризувалася домінуванням неокласичного напрямку, представленого рядом наукових шкіл (Австрійської, Кембриджської, Лозаннської, Стокгольмської, Американської та ін.).

Підсумовуючи викладене, доходимо таких висновків. Обґрунтована в статті нова періодизація становлення й розвитку фінансової науки та співвіднесення її з періодизацією еволюції політичної економії (економічної теорії) відкривають ширші порівняно з попередніми дослідженнями можливості для глибшого розкриття загального й особливого в поступі фінансової науки, її взаємозв'язку та взаємодії з економічними концепціями на кожному з виокремлених історичних етапів. Розмежування понять “фінансова думка”, “фінансова концепція”, “фінансовий аналіз” (“фінансова наука”), а також поняття класичних періодів і класичних ситуацій, наукових парадигм, конкуруючих науково-дослідних програм, позитивної та нормативної складових, змін парадигм, існування сукупності альтернативних парадигм тощо утворюють парадигмальну базу розвитку економічної й фінансової наук, яка відіграє в ньому конструктивну роль і водночас зазнає змін на кожному з його виокремлених етапів із урахуванням змін та потреб економічної й фінансової систем.

Дослідження теоретичних витоків фінансової науки свідчить про її виникнення та становлення внаслідок функціонування держави й необхідності грошового забезпечення її функцій. Звідси випливає обумовленість отождолення поняття “фінанси” з “державними фінансами”. На перших етапах розвитку фінансової думки вони розглядалися виключно у складі трактатів із управлінської думки й управління державою (Д. Карафа, Н. Макіавеллі, Ж. Боден та ін.). Надалі, починаючи з XIX ст., фінансова наука розширила межі та зміст категорії “фінанси” й похідних від неї в результаті метонімії, що дало змогу вживати їх у контексті домашнього господарства, приватного сектору економіки; охоплювати ними капітал, прибуток, доходи та видатки корпорацій і приватних осіб.

Список використаних джерел

1. *Akerlof G. A., Shiller R. J. Animal Spirits: How Human Psychology Drives the Economy, and Why It Matters for Global Capitalism.* Princeton: Princeton University Press, 2009. 230 p.
2. *Базецкая А. И. Исторический аспект формирования и развития финансовой системы: монография.* Харьков: ХНУГХ, 2015. 110 с.
3. *Бернштейн П. Фундаментальные идеи финансового мира: эволюция / пер. с англ. В. Ионов. М.: Альпина Бизнес Букс, 2009. 248 с.*
4. *Бец О., Лісовенко В. Еволюція наукових концепцій державного боргу. Ринок цінних паперів України.* 2014. № 1-2. С. 11–20.
5. *Голубка С. М. Інституціалізація фінансового господарства України (історична ретроспектива).* Київ: ДННУ “Акад. фін. упр.”, 2013. 453 с.

6. Єфименко Т. І. Актуальні проблеми трансформації фінансово-економічних теорій в умовах глобальних змін. *Фінансова глобалізація і євроінтеграція* / за ред. О. Г. Білоруса, Т. І. Єфименко; ДННУ "Акад. фін. упр.". Київ, 2015. С. 13–29.
7. Лопух К. В., Феценко В. М., Юхименко П. І. Сучасний монетаризм: монографія / за заг. ред. П. І. Юхименка. Київ: ЦУА, 2015. 272 с.
8. Небрат В. В. Еволюція теорії державних фінансів в Україні: монографія / НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. Київ, 2013. 584 с.
9. Reinhart C., Rogoff K. This Time is Different: Eight Centuries of Financial Folly. Princeton: Princeton University Press, 2009. 528 p.
10. Синчак В. П. Еволюція наукової думки в оподаткуванні та її реалізація у податкових системах: монографія. Київ; Хмельницький: ХУУП, 2006. 294 с.
11. Spens M. The Next Convergence: The Future of Economic Growth in a Multispeed World. N. Y.: Farrar, Straus and Giroux, 2011. 320 p.
12. Stiglitz J. E. Freefall: America, Free Markets and the Sinking of the World Economy. N. Y.: W. W. Norton, 2010. 512 p.
13. Stiglitz J. E. The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future. N. Y.: W. W. Norton, 2012. 512 p.
14. Stiglitz J. E. The Euro. How a Common Currency Threatens the Future of Europe. – N. Y.; L.: W. W. Norton, 2016. 416 p. URL: <https://www.amazon.com/Euro-Common-Currency-Threatens-Future/dr/03932540zx>.
15. Фінанси. Бюджет. Податки: національна та міжнародна термінологія: у 3 т. Т. 1 / за ред. Т. І. Єфименко, А. І. Мярковського; ДННУ "Акад. фін. упр.". 2-ге вид., перероб. і доп. Київ, 2013. 728 с.
16. Фінансова думка України: у 3 т. Т. 1 / Юхименко П. І. та ін.; за ред. В. М. Федосова. Київ: Кондор, 2010. 734 с.
17. Хошуляк В. В. Віхи становлення науки фінансового права: монографія. Одеса: Фенікс, 2014. 388 с.
18. Чухно А. А. Вибрані праці: у 2 т. / передм. Л. В. Губерського, Т. І. Єфименко; ДННУ "Акад. фін. упр.". Київ, 2012. Т. 1. 557 с. Т. 2. 480 с.
19. Шумпетер Й. А. История экономического анализа: в 3 т. / пер. с англ. под ред. В. С. Автономова. СПб.: Экон. шк., 2001. Т. 1. LXI + 494 с. Т. 2. VIII + 454 с. Т. 3. X + 678 с.
20. The Philosophy of Economics: An Anthology / ed. by D. M. Hausman. 3rd ed. N. Y.: Cambridge University Press, 2008. 527 p.
21. Симоненко Г. Ф. Политическая экономия в ее новейших направлениях: обзор и критическая оценка учений главных представителей современной экономической науки, особенно новоисторической школы. Варшава, 1900. 498 с.
22. Baskin J. B., Miranti P. J., Jr. A History of Corporate Finance. Cambridge: United Kingdom University Press, 2005. P. 29–54. URL: <https://www.google.com.ua/?lon=18espv=2#q=Baskin+s+A+History+ofcorporate+finance+Cambridge%2c+2003>.
23. Янжул И. И. Основные начала финансовой науки: учение о государственных доходах. М.: Статус, 2002. 555 с.

References

1. Akerlof, G. A., Shiller, R. J. (2009). *Animal Spirits: How Human Psychology Drives the Economy, and Why It Matters for Global Capitalism*. Princeton: Princeton University Press.
2. Bazeckaya, A. I. (2015). *Istoricheskij aspekt formirovaniya i razvitiya finansovoj sistemy* [The historical aspect of the formation and development of the financial system]. Khar'kov: KhNUGKh [in Russian].
3. Bernstein, P. (2009). *Fundamental'ny'e idei finansovogo mira: e'voljuciya* [Capital Ideas Evolving]. Moscow: Al'pina Biznes Buks [in Russian].
4. Бес, О., Лисовенко, В. (2014). *Evoljuciya naukovy'kh koncepcij derzhavnoho borhu* [Evolution of the scientific concepts of public debt]. *Ry'nok cenny'kh paperiv Ukrainy* [Stock Market of Ukraine], 1–2, 11–20 [in Ukrainian].

5. Holubka, S. M. (2013). *Insty'tucializaciya finansovoho hospodarstva Ukrayiny' (istory'chna retrospekty'va)* [Institutionalization of the financial sector of Ukraine (historical retrospective)]. Ky'yiv: DNU "Akademiya finansovoho upravlinnya" [in Ukrainian].
6. Yefy'menko, T. I. (2015). Aktual'ni problemy' transformatsiyi finansovo-ekonomichny'kh teoriy v umovakh hlobal'ny'kh zmin [Actual problems of transformation of the financial and economic theories in the conditions of global change]. In O. H. Bilorus, T. I. Yefy'menko (Eds.). *Finansova hlobalizaciya i yevrointehraciya* [Financial globalization and European integration] (pp. 13–29). Ky'yiv: DNU "Akademiya finansovoho upravlinnya" [in Ukrainian].
7. Lopukh, K. V., Feshhenko, V. M., & Yukhy'menko, P. I. (2015). *Suchasny'j monetarny'zm* [Modern monetarism]. Ky'yiv: CUL [in Ukrainian].
8. Nebrat, V. V. (2013). *Evolyuciya teoriiy derzhavny'kh finansiv v Ukrayini* [Evolution theory of public finance in Ukraine]. Ky'yiv: Insty'tut ekonomiky' ta prohnozuvannya [in Ukrainian].
9. Reinhart, C., Rogoff, K. (2009). *This Time is Different: Eight Centuries of Financial Folly*. Princeton: Princeton University Press.
10. Sy'nchak, V. P. (2006). *Evolyuciya naukovoï dumky' v opodatkovanni ta yiyi realizaciya u podatkovy'kh sy'stemakh* [The evolution of scientific thought in taxation and its implementation in the tax systems]. Ky'yiv: Khmel'ny'c'ky'j: KhUUP [in Ukrainian].
11. Spens, M. (2011). *The Next Convergence: The Future of Economic Growth in a Multispeed World*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
12. Stiglitz, J. E. (2010). *Freefall: America, Free Markets and the Sinking of the World Economy*. New York: W. W. Norton.
13. Stiglitz, J. E. (2012). *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*. New York: W. W. Norton.
14. Stiglitz, J. E. (2016). *The Euro. How a Common Currency Threatens the Future of Europe*. New York; London: W. W. Norton. Retrieved from <https://www.amazon.com/Euro-Common-Currency-Threatens-Future/dr/03932540zx>.
15. Yefy'menko T. I., Myarkovs'ky'j A. I. (Eds.). (2013). *Finansy'. Byudzhet. Podatky': nacional'na ta mizhnarodna terminolohiya* [Finances. Budget. Taxes: national and international terminology] (Vol. 1, 2nd ed.). Ky'yiv: DNU "Akademiya finansovoho upravlinnya" [in Ukrainian].
16. Fedosov, V. M. (Ed.). (2010). *Finansova dumka Ukrayiny'* [Financial studies in Ukraine] (Vol. 1). Ky'yiv: Kondor [in Ukrainian].
17. Khokhulyak, V. V. (2014). *Vikhy' stanovlennya nauky' finansovoho prava* [Milestones of formation of financial law science]. Odesa: Feniks [in Ukrainian].
18. Chukhno, A. A. (2012). *Vy'brani praci* [Selected writings] (Vols. 1–2). Ky'yiv: DNU "Akademiya finansovoho upravlinnya" [in Ukrainian].
19. Schumpeter, J. A. (2001). *Istoriya e'konomicheskogo analiza* [History of economic analysis] (Vols. 1–3). St. Petersburg: E'konomicheskaya shkola [in Russian].
20. Hausman, D. M. (Ed.). (2008). *The Philosophy of Economics: An Anthology* (3rd ed.). New York: Cambridge University Press.
21. Simonenko, G. F. (1900). *Politicheskaya e'konomiya v ee novejsikh napravleniyakh: obzor i kriticheskaya ochenka uchenij glavny'kh predstavitelej sovremennoj e'konomicheskoy nauki, osobenno novoistoricheskoy shkoly'* [Political economy in its newest directions: review and critical assessment of the teachings of the main representatives of modern economic science, especially the new-historical school]. Warsaw [in Russian].
22. Baskin, J. B., Miranti, P. J., Jr. (2005). *A History of Corporate Finance*. Cambridge: United Kingdom University Press. Retrieved from <https://www.google.com.ua/?lon=18espv=2#q=Baskin+s+A+History+of+corporate+finance+Cambridge%2c+2003>.
23. Yanzhul, I. I. (2002). *Osnovny'e nachala finansovoy nauki: uchenie o gosudarstvenny'kh dokhodakh* [The basic principles of financial science: the doctrine of state revenues]. Moscow: Status [in Russian].